

BATI VE DOĐU TÜRK HALK İNANÇLARINDA DUA

Dr. Yaşar Kalafat*

Ayşe Özkan*

Duaların yapılanmalarında da şüphesiz dini katmanlaşmanın izleri vardır. Türk toplumlarındaki dualar ise şüphesiz Tengricilik inanç döneminin izlerini taşımaktadırlar. Duaların tanımı iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sizler olarak yapılmaktadır. Eski Türkçe ise bu fiil alkış kelimesi ile karşılanıyordu.

Dua edilirken diz çökmek elleri yukarı doğru açmak, öne doğru hafifçe eğilmek Anadolu Türklerinde olduğu gibi Balkan Türklerinde bu arada Bulgaristan Türklerinde de görülmektedir. Dua ederken gözlerini kapayanlar da olur. Ancak gözleri semaya dikerek dua etmek bir hadisle engellenmiştir. Bununla amaç muhtemelen her yerde hazır ve nazır olduğuna inanılan Allah'ı sadece gökte düşünölmüş olmasını engellemektir. Nitekim cenaze namazında da selam verilirken özel olarak kafayı yukarıya doğrultmak uygun bulunmaktadır. Dua edilmesine teşvik eden ayet ve hadislerin varlığı ise bilinmektedir.

Dua Türk Kültür tarihinde destanlar ve sair metinlerinde yer alırken gerek Mevlevilik de gerekse sair tarikatlarda bir çok gülbangde de yer almıştır. Bu özelliği bu Bulgaristan Türk tasavvuf kültüründe de doğal olarak görmekteyiz. Ayrıca Güneş ve Ay tutulduğunda, ayı hilal iken ilk defa görünce, yağmur çok yağınca ve kuraklık olunca, yıldırım çakınca birçok özel dua okunur. Ninniler bazen tamamen bazen kısmen duadırlar. Çocuk oyunlarının, mevsimlik merasimlerin muhakkak bir yerlerinde örtünmüş, değişikliğe uğramış dualar vardır.

Çocuk doğmadan evvel, doğarken doğduktan sonra kırkı çıkınca, ilk saç kesilince, ilk dişi çıkınca, ilk tay durunca, ilk adım atınca, ilk defa ata binince dua okunur. Okula ilk gönderilince eskiden okuyup yazmayı ilk öğrenince, ilk karneyi alıp, ilk sınıfı geçince, sünnet olunca dua okunurdu.

* Dr. Yaşar Kalafat;ASAM Kafkasya Ülkeleri, Masa Başkanı

* Ayşe Özkan; ASAM, Balkan Ülkeleri Araştırmacısı

Dualarla askere gönderilir, teskere alınca hand duaları okunur. İlk iş edinme, ilk ticaret, ilk çıraklık, ilk ustalık hep dua ile başlatılır. Evliliğin her safhasında dua vardır. Evden dua ile adım atılır, dükkan dua ile açılır, kitap dua ile okunur, dua ile yatağa girilir ve dua ile yataktan çıkılır. Hastalıkta hastalara ve hastalar ölünce mevtalara dua edilir. Kabir ziyaretleri dua amaçlıdır. Keza türbeler de dua için ziyaret edilir. Ahiretle ilgili dua ve beddualar da vardır.

Dua tohum atılırken, koç katımında sirke, yoğurt, hamur gibi mayalanmalı besinlerde, sofrta kurulurken, sofradan kalkarken yemeğe başlarken, Cuma ve kandil helvaları kavrulurken, hayır hesanet yapılırken yeni bir şey alınca ve ilk kullanımına başlanınca dua edilir. Bu uygulama Bulgaristan da olduğu gibi... Anadolu'da ve Türk dünyasının hemen her yerinde böyledir. Pehlivan okşamaları cazgır okşamaları Anadolu, Kafkasya ve Balkanlarda aynı inancın; zihniyetin kültürün ürünleridirler.

Dua ve beddualar, sadece şahısa ve onun yakınları için söylenilmez, köye kente, binaya mülke, mala, davara, ağaca, ırmağa söylenen dua ve bedduaları Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Uluğ Türkistan da görüyoruz.

Edebiyatımızda halk edebiyatı ürünü olarak bilinen dua ve beddualar; Aşık Edebiyatımızda ve Anonim Halk Şiirimizde yer almış olup Doğan Kaya konuyu müstakil bir çalışmasında incelemiştir.

Biz bu bildirimizde Bulgaristan halk inançlarından seçilmiş dua örneklerinin Türk Dünyasının diğer kesimlerinden seçilmiş dua örnekleri ile benzerliğini ve aynılığını anlatarak ,dua kültüründen hareketle bir köprü kurmayı amaçladık. Bulgaristan Türk halk kültürünün derinlerindeki Tengricilik inançlarını irdeleyerek Türk halk inançlarında dua kültüründen hareketle devamlılığın izahına çalıştık. Bulgaristan Türk halk kültürünün dua faslında sufistik boyutu arayarak kendimizce derinliklerine inmeye çalıştık. Bu münasebetle gruplara ayırarak verdiğimiz dua örneklerinin alındıkları coğrafyaya fazla değinmedik. Zira tamamen aynı idiler. Dualardan “Abdest duası”, “tespih duası”, “kurban duası”, “berat ve kadir gecelerinde okunan dualar”, “tövbe duaları”, “hacet duaları”, “istiare duaları”, “Yağmur duaları”, büyük ölçüde aynıdır. Keza; “cenaze duası”, “telkin ve taziye duaları”, “kabir ziyareti duaları”, “oruç, iftar ve hac duaları” da hemen hemen aynıdır. Günlük hayatta okunacak dualardan; “yatarken okunacak dualar”, “iyi rüya görmek için okunacak dualar”, “yemek duaları”, “sıkıntı giderme duaları”, “felaketten

korunma duaları”, “nazar duaları”, “sakal duaları” “nikah duaları” temel de aynıdırlar. Bu arada islam ulularına ait olup tekrarlanan dualar da doğal olarak aynıdırlar. Temelinde ayet ve hadislerin bulunduğu dualarda farklılık aramakta nafiledir. Biz, yola çıkarken, Gök Gürlerken, yağmur yağarken, güneş ve ay tutulurken, yıldız kayarken, zelzele olurken okunan duaların derinliklerine inebilmeği isterdik.

Dualar hayır temenniler iken beddualar, kargışlar ve ilençler bunların tamamen aksi istikametindeki temennilerdir. Temenniler mutlak olandan yapılıır. Dua etme bir maddi ve manevi temizlik gerektir. Hayır hasanet yapılıır. Bedeni ve mali ibadet yapılıır. Kurban kesilir, oruç tutulur, namaz kılınıır. Bazılarına göre namaz da geniş anlamda duadır.

Dua etmek için özel zaman ve özel zemin zarureti yoktur. Duaların kabul edileceğine inanılan zamanlar ve kabul edilme şanslarını yükselten özel mekanların varlığına inanılıır. Anadolu, Bulgaristan ve Azerbaycan Türklüğünde duadan önce töbekâr olunur. Keza Balkanlar, Ön Asya ve Kafkasya Türklüğünde kişi öncelikle ve sadece öz dileği için değil cemi cümleinin muradı için bu arada da kendisi için dua eder. Tasavvuf ehli dünya nimetleri için dua etmez, kanaati vardır. Tekamül etmiş vicdanlar beddua etmezler “Allaha bıraktık” derler. Veya “Allah haklasın” “Allah bildiği gibi yapsın” denir.

K. Afganistan Türklerinin türbe ziyaretlerinde ziyarete gidenler duadan önce veya sonra çok kere toplu halde yemek yerler. Dua ve niyazda bulunurken “Allahım bu senin dostundur senin iradenle bu dostunu ziyarete geldim. Bu zatların hürmetine bize şefaati et” denilir ve niyet tutulur. Niyet sahibi üzerindeki giysiden bir parça yırtar, ziyaret ağacına, kendi diktiği bir kazığa, duvara veya kapıya bağlar. Burada dilek ve dualar daha ziyade 40 gün süren Nevruz süresince olur. Şifa bulan kimseye ait giysi türünden eşyaları yama edilip, şifa niyetine saklanılıır.

İslamiyette hayır ve şer Allah’ın iradesi ile olur. Veren de alan da O’dur. O’ndan yapılacak istekler için aracı konulmamalıdır. Araya konulan ulu zat veya benzerinde Allah indinde bir itibar var ise O’nu veren de yine Allah’dır. Şifa bulan kişinin giysilerinden bir parça alınması inancında, o şahısta da hikmetin olduğu, giysi parçaları ile hikmetten kendileri veda geçeceği kanaatinin bulunuşu vardır. Niyaz, Adak, Nezir, dua bütünün parçaları olmakla beraber ayrıntıları farklı olan uygulamalardır.

Afganistan Türklerinde dualar Türkçeleştirilirken yapılan dualar, Türkçe yapılmış hayır temenniler şeklinde geliştirilmiştir. Mezar-ı Şerifteki Hz. Ali'nin türbenin önünden geçen herkez içinden sadece "Allahuekber" der sonra bazan sesli olarak "amin" dediği de olur. Bu esnada iki elini yüzüne sıvazlar gibi yapar ancak yüzüne dokundurmaz. Bu tür dua günde yüzlerce defa birçok vesileyle yapılır. Yemeklerden sonra yaşlı bir kimseye veya misafire "Bir dua veriniz" veya "dua kılınız" denilir. Yemek duası da çok kere diğer dualar gibidir. Dua almak veya dua yaptırmak için hacı veya hacılardan ziyade "nefsi ve nesli güçlü" kimseye gidilir. Bu tür kimseler ölünce mezarları da yatır muamelesi görür. Türk dua kültürünün derinlerine bu çalışma ile yeteri kadar girilebileceğini sanmıyoruz. Mesela "Rüzgarın ve fırtınanın getireceği hayır ve şerden sana sığınırım Yarabbi" duasındaki Rüzgar ve fırtınanın bir takım olumlu ve olumsuz güçleri içerdiği inancı içerir.

Birçok dua kafiyeli mısralar halinde tekrarlanır. Temenniler zımnen yapılır. Bereketle ilgili olanlar.

"Dağda davarın kışasın
Ovada çiftin işlesin"

"Gökten yağmur gibi yağsın
Çimen gibi devşiresin"

"Allah Gökten yağdırsın
Yerden süpürtsün"

"Aşın işin bal olsun"

"Allah ambarına buğday yağdırsın"

"Allah sana ambarının dibini göstermesin"

"Başucun pınar ayak ucun göl olsun"

"Hacı sofrası olsun"

Duaların ne zaman kabul edileceğini sadece Allah bilir. Bu zamanı insanoğlu bilse idi, sadece o zaman yapılacak duaya umut bağlanırdı. Bununla beraber berat geceleri dua ve tövbekâr olmak için özel fırsatlar ve Tanrının lûtfu olarak bilinir. Esasen tövbekâr olmak da bir anlamda duadır. Hangi duaların

kabul göreceğini de sadece mutlak olan tayin edebilir. Hangi duanın kişinin hakkında hayırlı olacağını da sadece O bilir. Dua edip talepte bulunulduktan sonra, unutulması gerektiğine inanılır. Kabul gören duadan sonra şükran ibadetleri yapılır. Duası kabul gören kimse için “Allah O’nun sesinin duyuyor duası tutuyor” denir. Türkistandaki bir deyişe göre “insanın en acizi dua etmeyen ve en cimrisi de selam vermeyenidir”

Evlilik, yuva kurma mutlu olmayla da ilgili dualar vardır. Bunlar da sade açık dille yapılmış yapanın vermek istediği mesajı anlayabildiği ifadelerdir.

“Kara kaşlı, zeytin gözlü,
Beyaz yüzlü doğru sözlü
İpek saçlı, tunç bilekli
Temiz yürekli olasın kızım”

“O yanım keçe bu yanım keçe
Sana bir helal süt emmiş düşe”

“Yabana giden kızın
Allah olsun çoba nı”

“Aşının başında
Eşinin yanında olasın”

“Çoluğunla çocuğunla
Biz kıyak oba ol”

“Çoluğunla çocuğunla
Bölük bölük oba olasın

“Helal süt emmiş nasip etsin”

“Allah hayırlı ise
Kısmet etsin”

“Allah helalinden versin”

“Allah arlı namuslu gelin etsin”

“Allah çocuğunu analı babalı bytsn”

Dualarda muhakkak mutlak olanın icazeti, onayı, tasvibi alınır. Ne istenilecek ise ondan istenilir. Duaların kâbulu onun iradesindedir. Veren de odur alanda da odur. Şefaata istenilecek veya yüzü suyu hürmetine diye araya sokulacak gün, gece, kitap veya ulu zat var ise onlara o g ve kuvveyi veren de Allah’dır. Örnekler:

“La ilahe illallah demişem
Huzuruna gelmişem
Aın hacet kapısını
Ben hacete gelmişem”

“La ilahe İllallah
Tükenmez sabır
Muhammeden resulallah
Azapsız kabir”

“Ahiretin de böyle açık olsun”

“Amelin salık olsun”

“Hacı ayın olsun”

“Ayağına kabe sevabı yazılsın”

“Allah mrmden alsın ömrüne versin

“Allah sevdiđine eş etsin”

“Allah sahibin
Hızır yoldaşın olsun”

“Allah peygamber sabrı versin”

“Allah dayanma gücü versin”

“Cennette buluşursunuz inşallah”

“Allah iki iyiden birini versin”

“Allah üç gün yatak
Dördüncü gün toprak nasip etsin”

“Allah aklımızı almadan
canımızı alsın”

“Allah ile gör işini”

“Allah’ın rahmeti üzerine olsun”

“Allah evladının gününü göstere”

“Allah kalbine göre versin”

“Allah göysünde Ağ tüyler bitirsin”

“Allah teneşir güzelliği versin”

“Allah gabir genişliği versin”

“Allah hayırlı kapılar açsın”

“Allah ahirette de Dünyada da
İyelerle eş etsin”

“Allah ömrümü uzun
Düğünümü güzün eylesin”

“Allah iş galesi versin de
Boş galesi vermesin”

“ Allah kabul etsin”

“Allah ele güne güldürmesin”

“Allah sonumuzu hayırlı etsin”

“Allah güle güle götürsün
güle güle getirsin”

“Allah cemi kullarını korusun”

“Hayırlı saatte yattım
Hayırlı saatte kalkmayı nasip et Allahım”

“Hayırlar yapmayı Allah
Herkesine nasip eylesin”

“Hayır yapanı Allah şerden korusun”

“Allah kimseyi kimseye muhtaç etmesin”

“Yaptığın iyiliği unut
Gördüğün kötülüğü unut
Yalnız Allahını unutma”

“Adını ben verdim
Yaşını Allah versin”

Şer ve müsübetlerden korunmaya yönelik dualarda vardır:

“Babalar yeme emi”

“Allah nazardan saklasın”

“Allah şeytana uydurmasın”

“Allah kapından melekleri eksik etmesin”

“Allah şeytanın şerrinden korusun”

“Hayır yapan Allah Şerden korusun”

“Kör şeytandan sakınsın”

Türk halk inançlarında uyarı temennilerinde de olumlu mesajlar gizlidir. Mesela yaramazlık yapan çocuğa “koşma düşmeysin” denir. Her ifade hayıra yorumlanır.

Çocuklarının sayısından bahsederken baba “üç, beş çocuğum var” demez. “Allah bağışlarsa” diye söze girer. “elinizden öper, köleniz” dedikten sonra kızı veya oğlunun sayısını söyler. Sağlığı sorulduğu zaman “emanetini taşıyoruz” malından mülkünden söz edilince “çobanlığını yapıyoruz” denir. Herşeyin sahibi onları verendir, inancı hakimdir. “hayırdır diyelim hayırlı olsun” denir.

Bazı değişik içerikli dualardan sonra beddua örneklerine geçeceğiz:

“Ananın duasını alasın”

Halk inançlarında annenin bedduası tutmaz. “sütü karşı gelir”denir. Annenin ve babanın duasının kabul edileceğine inanılır. Dua ve beddua için “saatine rastladı” inancı vardır. Saatine rastlayan alkış ve kargışın tutacağına inanılır.

“Yolun uğurun açık olsun”

“Bayramın bayram olsun”

“Sular gibi aziz ol”

“Sular gibi ömrün olsun”

“Yediğin içtiğin helal olsun”

“Allah düşmanla / açlıkla terbiye etmesin”

“Allah kabul etsin”

“Başın göğe ersin”

“Kör şeytandan sakınsın”

“Kurda kuşa muhtaç olmayasın”

Gargış ederken ilkin “töbe töbe töbe”denir. Zira kişi haklı da olsa gargış etmemeli inancı vardır. Haksız gargış geri döner. Kötü söz geri gelir inanç vardır. Kişi haklı da olsa yemin etmemeli her yeminde kişinin bir damarı kurduğuna inanılır. Allah bilir, Allaha bırakılmalı, Allahın işine müdahale şirk olarak bilinir.

Gargışlarda dilenilen husus doğrudan ve açık kelimelerle ifade edilmez çok kere ima ve simgeler kullanılır.

“Uzun yatasıca kariş kariş yere batasıca”

“Adı batasıca” “adı sanı batasıca”

“Boyuna boz ipler ölçüle”

“Boyuna çiğ ipler ölçüle”

“Başına taş yagasıca”

“Bayram başına kara gele
Karaltısı kayıp olasıca”

“Kapıcığına kara çaltılar çakılasıca”

“Karaya gidesice”

“Sesin kara yerden gelsin”

“Kara yılan sokasıca”

“İki cihanda yüzün kara olsun”

“Karartın kalka emi”

“ Ocağına incir ekile”

“Kör ocaklı ol”

“Yasın, donun kara yerden gelsin”

“Ocağında baykuş ötesice”

“ Ocağın küllensin”

“Ocağın sönsün”

“Ocağın yıkılsın”

“Ocağın batsın”

“Ocağına ayran suyu döküle”

“Odun ocağın sönsün”

“Yüzün gözün dizine gele”

“Ağzından çıkan (kötü ise) koynuna gire”

“Bekarlıktan kurtulamayasın”

“Evine ateş düşsün
Yeşil yeşil duman tütsün”

“Nikahsız gidersin inşallah”

“ Görünmedik köylere gelin git”

“Bayrağı dikili kalasıca”

“Allah el yurdunda koysun”

“Yedi kat yerin dibine giresin”

“Ovanda sel tepende yel olsun”

“Başına toprak elensin”

“Başına taş yağsın”

“Gözünü toprak doyursun”

“Öldüğünde kelime-i şahadet getireme”

“Büyük göyneyin yanına
küçük göynek serme”

“Bela düğününüzün ucuna bulama”

“Ekmek altı sen yayan ol”

“Südüklüğün bağlansın”

“Şeytanından bul”

“Şeytanın hışmına uğra”

“Şeytanın şerri üstüne olsun”

“Kızıl Kurt”

“Köpek gibi uluyasın”

“Yılan gibi girecek delik arayasın inşallah”

“Al sana elma sabaha kalma”

“Ekmek deyip, elma deyip torba takıp dilenesin”

“Gözün kör olsun”
Sen beni görmeyesin
Allah canını alsın
Ben seni görmeyeyim”

Türk halkında “bela” kelimesinin anılmamasına özel itina gösterilir. Gargışı örnek olmak üzere bile gargış vermektten sakınılır. “Ağzından yel alsın” denir. Adeta sehven de söylenmiş olsa, görünmeyenlerin bu temenniye işleme

koyacaklarına inanılır. Bir gargış örnekleri mi alkış konusunu iyi belirleyebilmek için metnimize aldık.

SONUÇ

Netice olarak söylenebilir ki Türk halk inançların da alkış ve kargış önemli bir yer tutar. Bulgaristan Türk halk inanlarındaki alkış ve kargışlar gerek yatay ve gerekse dikey inanç coğrafyamızın asli unsurudur. Bulgaristan bu coğrafyanın asli unsurudur. Türk alkış ve kargışlarından yola çıkılarak inanç kültürümüzdeki bir çok bilinmeyenin aydınlanabileceğine inanıyoruz.

Dua edecek kişi, ilkin kendi ile hesaplaşmalıdır. Üzerime düşeni elinden geldiği kadar yapmaya çalıştım mı, diyebilmelidir. Talepte bulunduğu husus ile ilgili olarak başkalarının hakkına tecavüz etmemiş olduğuna inanmalıdır. Bazı duaların belirli hacetler için muayyen uygulamalardır. Sonra muayyen miktarda tekrarlanılarak hacetin hasıl olacağına inanılır. Bazı duaların ise yapan şahsın konumuna göre tekrarlanması halinde kabul göreceğine inanılır.

Duaya yönelen kimse evvela gönlünü aklamış olur. Duaya yönelirken Allah'a yönelmiş olunur.dua meftaya yarar sağlar mı? Bize göre sağlar. Okunan Kur'an ile Allah'ı Allah'ın buyurduğu tarzda anmış oluyorsunuz. Bunun bir mükafatı Allahın izni ile ölünün ruhuna göndermiş olmak, ölü için hayırlı bir iş yapmış olmaktır. "Geçmişlerin hayırla yadedilmesi" bu olmalı. Keza aksi de söz konusudur.

KAYNAKLAR

Sadık Ayhan İpek, "Antalya'nın Dua ve Bedduaları" **Güneyde Kültür**" S.4 Haziran 1989 sh. 12-13

Kadir Aslan, "Dört Yol ve Çevresinde Kullanılan Deyimler, Beddualar, Hayır Duaları" **Güneyde Kültür**, XS. 23. Ocak 1991, sh. 55-60

Fahredden Alishap, "Mersin'de Süleyman Alkış ve Kargışlar" **İçel Kültürü**, S. 24 Kasım 1992 S. A. Sh. 17-19

Mehmet Yalvaç, "Güneydoğu Anadolu Projesinin Adıyaman İlinde Su Altında Kalacak Yerlerde Sosyolojik Bir Araştırma" **Türk Dünyası Araştırmaları**, sh. 1-46

Mustafa Uslu, “Yozgat ve çevresi Folklorundan Örnekler” **Erciyes S. 190**
Ekim, 1993 sh. 22-31

Numan Kartal, **İnegöl Folkloru**, İnegöl 1998 , sh. 238-242

Doğan Kaya, **Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar**, Ankara, 2001

Sami Akalın, **Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar ve Kargışlar** Ankara
1990

Süleyman Ateş, **Açıklamalı Büyük Dua Mecmuası**, Ankara 1974

Yıldız Düzköylü, Samsun / Çarşamba Yöresinde Alkışlar, Kargışlar ve
Yeminler, **Folklor Araştırmaları** sh. 21-23